БИБЛИОТЕКА
А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 249 (13249) | 1986 чылдың октябрь 25, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу октябрь 23-те боон эткен хуралында чаа техниканы болгаш технологияны шингээдип алырына ажылдаар кадрларны белеткээр болгаш мергежилин бедидер дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Эртем-техниктиг дешилгеге үндезилээш, ниитилел хогжүлдезин дүргеледиринге ону кадрлар-биле хандырарын магадылап турар чугула хемчеглерни амгы үеде боттандырары негеттинин турарын демдеглээн. Ону чедип алырына негеттинип турар түүл болза, бедик мергежилдиг ажылдакчыларны чаа бүдүрүлгелерни тургузарындан, ол ышкаш ажылдап турар бүдүрүлгелерни чаарты кылырындан болгаш эде дериринден мурнады белеткээри болур.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо айтырыг талазы-биле доктаалында чаа техника болгаш технология талазы-биле кадрларны белеткээрин болгаш мергежилин бедидерин планнаарын база организастаарын боттуу-биле эскижидер, оларның мергежилин бедидер болгаш өөредилгениң арга-хевирлерин сайзыраңгайжыдар талазы-биле хемчеглерни тодараткан. Кадрларның мергежилин бедидерин — дээди өөредилге черлериниң тускай факультеттеринге, а ортумак мергежилдиг специалистериниң мергежилин бедидерин кол-кол технікумнарның чанында тускай салбырларга боттандырарын көрген. Чурттуң кол дээди өөредилге черлериниң чанында мергежил бедидериниң алырлар аразының институттарын тургузарының практиказы калбарын турар. Мурнакчы ажылдыг бүдүрүлгелериниң чанында ам ажылдап турар өөредилге-курс комбинаттарын доктаамал ажылдаар өөредилге төптерин кылдыр эде тургузар. Адыр бүрүзүнүң мурнакчы бүдүрүлге каттыжышкыннарының, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының баазазыга техниканың чаа хевирлериниң өөредилге полигонарын тургузар. Кадрларны белеткээриниң болгаш мергежилин бедидериниң күрүне планына киириштир адырлар аайы-биле министерстволар болгаш ведомстволар ССРЭ-ниң Дээди болгаш ортумак тускай өөредилге министерствозу-биле, ол ышкаш ССРЭ-ниң Профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле күрүне комитеди-биле керээлерни чаарын көрген.

1987 чылда ССРЭ-ниң Автомобиль үлетпүрүнүң министерствозунуң бүгү каттыжышкыннарын болгаш бүдүрүлгелерин долу бот-оруулгачарылгаже, бодун боду акшаландырарынче шилчидер дугайында чазактың ажылдап кылган саналын үүлдүгүзүнген. «АвтоВАЗ» бүдүрүлге каттыжышкынына чыгдынган дуржулгага дүүштүр эргелеп башкарылганың экономиктиг аргаларын

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМНАРЫ

1986 чылдың 9 айларында Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң күрүне планын күүсеткениниң түңнелдериниң дугайында Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң дыңнады

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң, СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүсетпишаан, Тыва АССР-ниң ажылчы чону ниитилел бүдүрүлгезиниң өзүлдезиниң темпилерин белгилерин чедип алган.

Республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол түңнелдери дараазында саннардан көскү:

	1985 чылдың 9 айларынга деңнээрге (хуу-биле)
Үлетпүр продукциязы	106,7
Ниити ажыглалдың транспортунуң бүгү хевирлери-биле чүк сөөртүлгези	107,2
Күрүненің капитал салыышкынларының күсели-биле кол фондуларны ажыглалга киирери турары	127
Күрүненің капитал салыышкынлары	122
Ажылчыныларның болгаш албан-хаакчыларның саны	101,6
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү: үлетпүрде	103,9
тудугда	105,9
Ажылчыныларның болгаш албан-хаакчыларның айда ортумак шалың төлевири	104
Күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазы	99,1
Ооң иштинде эзиртир суксуннар чокка сайгарганы	111,5
Чонга ачы-дуза чедиргениниң ниити хемчээли	112,7
ооң иштинде көдээ черлерге	109
Акшаландырыышкынның бүгү үндезиннериниң күсели-биле чуртталга бажыныларының ниити шөлүн ажыглалга киргени	128

Үлетпүр

1986 чылдың тос айларында продукция сайгарарының планы 105,6 хуу күүсетиннген. Бүгү районнарның болгаш Кызыл хоорайның үлетпүрү планын күүсеткен. Кол-кол кылыглардың хевирлериниң хөй кезиин бүдүрүп үндүреринің планы күүсеттингилээн. Үлетпүр продукциязының ниити хемчээли 1985 чылдың январь-сентябрьда турганы-биле деңнээрге 6,7 хуу өскен. Үлетпүриүң аңгы-аңгы бүдүрүлге өзүлдезиниң темпизи мындыг:

	1985 чылдың январь-сентябрь айларынга деңнээрге (хуу-биле)
Электроэнергия	99,2
Одаар үүл үлетпүрү	103
Металл ажылдан кылыры	103
Ыяш болгаш ыяш ажылдап кылыр үлетпүр	110
Тудуг материалдар үлетпүрү	109
Чиик үлетпүр	92
Аш-чем үлетпүрү	107

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 3,9 хуу өскен.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези ортумак шалың өзүлдезинден мурнап турар.

Аңгы-аңгы бүдүрүлгелерниң, министерстволарның болгаш ведомстволарның бүдүрүлге ажыл-чорудулгаларының көргүзүлгери мындыг болгулаан:

	продукция сайгарылгазының планын күүсеткени (хуу-биле)	1985 чылдың январь-сентябрьга деңнээрге: бүдүрүшкүн хемчээли	1985 чылдың январь-сентябрьга деңнээрге: күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү
«Тыва даг-дүгү» комбинат	109	103	99,1
«Каа-Хем» хөмүр-даш разрези	111	103	98
Тываның электри четкилери	102	99,2	97
«Тыва кобальт» комбинат	107	103	103
«Тудуг кезектери» комбинат	110	124	120
«Шагонартяжстройнуң» УБК-зы	120	135	115
«Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкын	100	127	111
Кызылдың даараныга фабриказы	99	88	105
Кызылдың алгы заводу	74	92	104
Тудуг кезектериниң болгаш конструкцияларының заводу	104	104	104
Одаар үүл үлетпүрүнүң министерствозу	110	110	107
Чурт үлетпүрүнүң министерствозу	112	119	119
Автосептелге заводу	107	106	108
Ном үндүрер чер, полиграфия талазы-биле күркомитет	102	103	102
АССР-ниң Агроүлетпүркүркомунуң — ниитизи-биле	103	106	110
Тывасутагроүлетпүрү	111	114	107
Кызылдың эзт комбинады	104	107	108
Кызыл-Мажалыктың эзт комбинады	100,5	118	127
«Тываагроүлетпүртудуг» каттыжыышкыны	107	104	114
Септелге-техниктиг бүдүрүлгелер	99,5	102	102
Кызылдың сайгарылга базазы	103	108	108
Хлеб быжырарының болгаш макарон кылыгларының үлетпүрүнүң эргелели	102	104	104
«Тыва суг тудугнуң» ДБК заводу	119	119	115
Арга-арыг ажыл-агыйының министерствозу	104	105	104

Тус чер чагыргалыг бүдүрүлгелер продукция сайгарар талазы-биле тос айларының планын 106,1 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың бо үеэ-биле деңнээрге, бүдүрүлге хемчээли болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өскен.

Чоннуң хереглел бараанларын бүдүрериниң планы 102,6 хуу күүсеттинген.

Продукцияның кол-кол хевирлерин бүдүрүп үндүреринің республикада ниити байдалы мындыг:

	1986 чылдың январь-сентябрьда бүдүргени	1985 чылдың январь-сентябрьга деңнээрге (хуу-биле)
Хөмүр-даш, муң тонна	684	98
Чылыг энергиязы, муң гигакалорий	472	100,9
Ыяш сөөртүү, муң дыгыш кубометр	218	107
ооң иштинде тудуг ыяжы	194	108
Дилиг материалдары, муң кубометр	93,4	109
Мебель, муң рубль	1474	119
Культура-амыдыралдың болгаш ажыл-агыйга хереглээр бараанар, муң рубль	2582	123
Тудуг чугайы, тонна	2672	110
Тудуг туйбузу, миллион кезек	23,5	126
Эптеп кылган демир-бетондан конструкциялар болгаш кылыглар, муң кубометр	51,6	132
Сорттуг даг-дүгү, муң тонна	95,4	107
Хөм идиктер, муң эжеш	58,8	86
Кидис идиктер, муң эжеш	42,0	91
Даараглыг кылыглар, муң рубль	1294	100,8

Хөмүр-даш казып тыварының, чылыг энергиязының, соңга болгаш эжиктер блоктарын кылыының, сорттуг даг-дүгүн, мебельди, дилиг материалдарын кылырының, ыяш сөөртүүнүң талазы-биле план ажыр күүсеттинген.

Үлетпүрде ниитизи-биле бараанныг продукцияның ботүнезин чингедириниң талазы-биле план күүсеттинген.

Ооң-биле чергелештир, үлетпүриүң ажылында четпестер тургулаан. Продукция сайгарарының ниити планы ону бүдүрүп бээринге хүлээлгеге хамаарыштыр алырга, 98,2 хуу күүсеттинген. Керээ чурумун үлетпүр бүдүрүлгелериниң 24 хуузу үрээн. Продукцияны бүдүргеш, чорудуп бээриниң талазы-биле чарган керээзин күүседирин «Тудуг кезектери» комбинат, пиво заводу, алгы заводу, «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкын дыка четпес боттандырып келген.

Тудуг туйбузун, тудуг чугайын, чыып-эптээр демир-бетоннуң конструкцияларын болгаш кылыгларын, кидис болгаш хөм идиктер, даараглыг кылыглар бүдүрериниң талазы-биле план күүсеттинмээн.

Агроүлетпүр комплекизи

Дүжүт ажаалдазы республикада дооступ турар. Хөй-хөй ажыл-агыйлар тараа культураларының, картофельдин, ногааларның, кукурузаның дүжүдүн бүрүнү-биле ажаап алган. Картофельди ниити ажаап алганы болгаш ооң дүжүткүрү 1985 чылдыы-биле деңнээрге, 25 хуу өскен.

Малга чем белеткели эрткен чылдың бо үеэзинде чем единицазынга оиааштыр алырга, 9,5 хуу хөй болган.

1987 чылдың бедик дүжүдүн алыры-биле совхозтар белеткел ажылдарын эгелей берген. Күскү чер аңдарылгазын 59,5 муң гектарга чоруткан, ол дээрге, 1985 чылдың бо үеэзинге деңнээрге 45 хуу хөй-дүр. Күскү культураларның олуртулгазы чоруп, үрезин уруушкуну уламчылап турар.

Көдээ ажыл-агый техниказын септээр талазы-биле ажылдар чоруп турар. 1986 чылдың октябрь 1-де байдал-биле алырга, республикада тракторлар септелгези 90 хуу, чүк сөөртүр автомобильдер септелгези 73 хуу күүсеттинген.

1986 чылдың 9 айларында, эрткен чылдың ол-ла үеэзи-биле деңнээрге, совхозтарда болгаш Дуржулга станциязында эзт, сүт, чуурга, дүк бүдүрери көвүдээн. Ол өзүлдени малдың продуктулуг чоруун бедиткениндел чедип алган. Сүт саалдазы ортумаа-биле 15 хуу, мыйыстыг бода малдың хонукта ортумак деңзизи 2 хуу, хаваннарны — 14 хуу, бир хойдан-на кыргаан дүк 6 хуу өскен. Бызааларны, хаван ооллдарын, анайларны болгаш хураганнарны камгалап алыры көвүдээн. Мыйыстыг бода малдың, хой, өшкүнүң өлүп хораар чоруу кызырылган.

Совхозтарда малдың баш саны (Дуржулга станциязы-биле кады) мындыг (муң баш):

	Октябрь 1-де 1985 ч.	Октябрь 1-де 1986 ч.
Мыйыстыг бода мал	102,2	106,7
ооң иштинде инектер	35,2	35,2
Хаваннар	19,7	23,1
Хойлар болгаш өшкүлер	980,4	1003,2
Чылгы	27,5	28,8

9 айларда ажыл-агыйларга мал продуктуларын садып алганы мындыг:

	9 айларда 1985 ч.	9 айларда 1986 ч.	1985 чылга (хуу-биле)
Мал болгаш күш эзди (дириг деңзиге), муң тонна	21,2	21,7	102,1
Сүт, муң тонна	24,9	27,7	111,3
Чуурга, миллион кезек	23	30	130,2
Дүк, тонна	1261	1342	106,4

Сүт садып алырының 9 айларда планы 116 хуу, мал күш эзли садып алырының 103 хуу болгаш чуурганы — 100 хуу күүсеттинген. Дүк садып алырының чыл планы күүсеттинген.

Ооң-биле чергелештир, совхозтар болгаш Дуржулга станциязы хой дүгү бүдүрериниң чыл планын күүсетпээн. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарының ажыл-агыйлары мал эзли болгаш күш эзди садып алырының талазы-биле тос айларда планын күүсетпээнер, ол-ла продукцияны бүдүрериниң болгаш садып алырының талазы-биле эрткен чылдың январь-сентябрьда турганылан байдал кудулаан. Эрткен чылдың бо үеэзи-биле деңнээрге, чамдык районнарда малдың өлүп хораар чоруу көвүдээн.

Агроүлетпүр комплекизиниң аш-чем бүдүрер талазы-биле адырларының ажылдакчылары аш-чем продукциязын бүдүрүп үндүреринің талазы-биле планнаттынган хемчээлин хандырганнар.

	январь-сентябрьда бүдүргени 1985 ч.	1986 ч.
Эзт (үлетпүрге ажылдап кылганы), муң тонна	6,7	7,3
Колбаса кылыглары, тонна	1129	1153
Чемге хереглээр балык продукциязы, муң рубль	313	351
Мал саржаа, тонна	453	497
Сүтче санай алырга, чалаң сүт продукциязы, муң тонна	16,2	18,7
Кондитер кылыглары, тонна	874	914
Эзиртпес суксуннар, муң декалитр	167	202

АССР-ниң Агроүлетпүркүркомунуң бүдүрүлгелери үлетпүр продукциязын сайгарарының болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң талазы-биле онаалдаларын ажыр күүсеткен.

Аъш-чем программазының күүселдезин хандырарының талазы-биле адырларны хөгжүдеринге капитал салыышкыннар 16 хуу өскен, ооң иштинде — бүгү комплекске көдээ ажылагыйны хөгжүдеринге көрүнгенинден акша-хөренги 15 хуу өскен.

Тос айлар дургузында 300 бода мал, 20,2 муң хой, 32 муң куш турар кажааларны туткан, 1012 гектар суггаттыг черлер ажыглалга киргеи, 56,5 муң гектар одарлар суггартынган, 47 муң гектар шөлдүң суггарылгага ажыглаар дерилгелери эде кылдынган. Чылда 200 чижеглел септелге кылыр К-700 тракторларның техниктиг ажаалдазын чорудар станция ажыглалда киргеи.

Ооң-биле чергелештир, силос болгаш сенаж дерилгелерин тударының талазы-биле чедир кылдынмаан ажылдар бар: сиген, картофель, ногаалар, чимистер шыгжаар черлер, минералдыг чемишчидилгелер складтары туттунмаан, культура-техниктиг ажылдар долузу-биле кылдынмаан, суггаттыг черлерни ажыглалга киирер талазы-биле план күүсеттинмээн.

Республиканың көдээ ажыл-агыйынга 1986 чылдың тос айларында 304 тракторну, 344 чүк автомобильдерин, тараа ажаар 160 комбайннарны, 132 трактор кожугларын чорудуп берген.

Транспорт болгаш харылзаа

Чүк сөөртүлгези болгаш транспорттуң аңгы-аңгы хевирлериниң чүк саарылгазы мындыг байдалдыг:

	1986 чылдың 9 айларында	1985 чылдың 9 айларынга деңнээрге (хуу-биле)
Чүк сөөртүлгези, муң тонна		
ниити ажыглалдың автомобиль транспорту	6891	107
ниити ажыглалдың хем транспорту	125	105
Чүк саарылгазы, миллион тонна-километр		
ниити ажыглалдың автомобиль транспорту	372	101
ниити ажыглалдың хем транспорту	26	110

Ниити ажыглалдың автомобиль транспорту тос айларның планын кол көргүзүглер талазы-биле бүрүн күүсеткен. Ажылдап турар чүк автомобильдериниң аная турар чоруу кызырылган.

Автобустарның шимчээшкининиң доктаамал чоруу болгаш автобустарның ажылче доктаамал үнүүшкүнүнүң талазы-биле план күүсеттинмээн, рейстериниң саадаар чоруу тургулаан.

Хем транспортунда чүк сөөртүлгезиниң болгаш пассажирлер аргыштырылгазының планы күүсеттинген, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү планда көрүнгенинден 8 хуу бедик.

Чүк сөөртүлгезиниң болгаш пассажирлер аргыштырылгазының талазы-биле, улус ажыл-агыйының адырларын хандырар талазы-биле планны агаар транспорту ажыр күүсеткен. 98 муң га черге авиахимиктиг ажылдарны чоруткан.

Продукцияның ниити хемчээлиниң талазы-биле планын харылзаа бүдүрүлгелери күүсеткен, ооң өзүлдези 4,9 хуу болган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы 4,1 хуу ажыр күүсеттинген. Радиохарылзаадан, радиодамчыдылгадан болгаш телевиденеден орулга киирип алырының планы күүсеттинмээн.

Капитал тудуг

Бо чылдың эрткен тос айларында кол фондуларны ажыглалга киирери 27 хуу өскен. 76 муң кубометр чыып эптээр демир-бетон конструкциялар болгаш кезектер бүдүрериниң, 14 муң кубометр дилиг материалдары бүдүрер күүлер, 214 километрге электри шугумнарын, 63 муң кв. «Кызыл» подстанциязын, ниити ажыглалдың 44 км оруктарын ажыглалга киирген; көдээ ажыл-агый техникумунуң корпузун алгыдарының ажылдары доозулган, АТС-тин дериглерин эптээрибиге бажыңны дужаап берген.

Республиканың улус ажыл-агыйынга капитал салыышкынларның хемчээли 22 хуу өскен. Ажылдап турар бүдүрүлгелерин эде дериринге болгаш техниктиг чаартырынга 1985 чылдың тос айларынга деңнээрге, 2,6 катап хөй акша-хөренгини ажыглаан.

Тудуг-монтаж организацияларының күүсеткени керээлиг ажылдарның ниити хемчээли 9,4 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 5,9 хуу өскен. Ажыл планы күүсетпес, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле планын күүсетпес бүдүрүлгелериниң ниити хемчээлин кызырылган.

Кол тудуг трестериниң болгаш Тываагроүлетпүртудуг каттыжыышкынының план күүселдезинин, керээлиг ажылдар болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң ниити хемчээлиниң өзүлдезиниң темпилериниң дугайында дараазында саннар көргүзүп турар:

Боттарының күжү-биле 9 айларда керээлиг ажылдар планын күүсеткени (хуу-биле)	Эрткен чылдың 9 айларынга деңнээрге (хуу-биле): керээлиг ажылдар хемчээли	Эрткен чылдың 9 айларынга деңнээрге (хуу-биле): күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү
«Тыва тудуг» трест 71,3	114	104
«Шагонартяжстрой» трест 78,7	116,3	96,5
«Тыва суг тудуг» трест 104,8	113,2	111,8
«Тыва септелге тудуг» трест 93,1	120,4	105,9
«Тывагроүлетпүрспецмонтаж» трест 104,8	132,7	149,6
«Тываагроүлетпүртудуг» каттыжыышкын 102,6	107,7	107,1

Ооң-биле чергелештир, тудугда четпестер дыка хөй. Объектилерни тударының хуусаазы нормада көрүнгенинден дыка ажып турар. Кол фондуларны болгаш өске-даа чамдык бүдүрүлге күүлерин, объектилерни ажыглалга киирериниң планы күүсеттинмээн.

Чаңгыс угда туттунуп турар объектилериниң болгаш тудугларның саны амга чедир хөй болуп артпышаан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнге хамаарыштыр шалын өзүлдезин тудуг организацияларының дөрттүн бир кезин болдурган. Тудуг-монтаж организацияларының 40 хуу керээлиг ажылдарның ниити хемчээлин күүседип шылаваан.

Чоннуң материалдыг чаагай чоруунуң болгаш культура деңнелиниң өскени

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң хүлээп алганы социал хөгжүлдениң болгаш чоннуң чаагай чоруунуң программазының боттаныышкыны экономиканың өзүлдезинин үндезининде уламчылавышаан.

Чоннуң орулгазы өскен. Улус ажыл-агыйында ажылчыныларның болгаш албан-хаакчыларның айда ортумак шалыны 182 рубль болган, 1985 чылдың 9 айларында 175 рубль турган. Республиканың ажылчы чону ажаалга кассаларында шыгжамырларын 3,5 млн. ажыр рубльге көвүделип алганнар.

Күрүне болгаш кооператив садыында үүрмектеп садар бараан саарылгазы, ниитиниң чемненилгезин катай алырга, 1986 чылдың 9 айларында 211,1 млн. рубль болган.

Күрүне болгаш кооператив садыынга чонга кол-кол бараанларны садыы мынчаар өскеп[illegible].

	Бо чылдың 9 айларын эткен чылдыынга деңнээрге (хуу-биле)
Аъш-чем бараанны	
Тараа продуктулары	106
Эзт болгаш эзт продуктулары	109
Балык болгаш балык продуктулары	112
Мал саржаа	105
Чалаң сүт продукциязы	104
Чуурга	116
Чигир	111
Картофель	105
Ногаалар	103
Чимистер	119
Үлетпүр бараанны	
Иштики, даштыкы хеп болгаш пөстер	112
Трикотаж кылыглары	110
Хөм идиктер	108
Мебель	112
Соодукчулар	111
Хеп чуур машиналар	97
Электрилиг пылесостар	97
Шактар	120
Мотоциклдер болгаш мотороллерлер	124
Телевизорлар	114
Чиик автомобильдер	96

Чонга ачы-дуза чедиринің планы күүсеттинген, эрткен чылдың ол үеэзи-биле деңнээрге, ол 12,7 хуу, ооң иштинде көдээ черлерге — 9 хуу өскен.

Күрүненің, хөй-ниитиниң болгаш кооператив бүдүрүлгелери болгаш организацияларны ниити шөлү 82,4 муң дөрбелчин метр чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирген. Хууда чуртталга бажыңнарын чонуң акша-хөренгизиниң болгаш күрүне чөлзинин дузазы-биле тудары уламчылап турар. Ынчалза-даа чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирериниң тос айларда планы күүсеттинмээн.

1056 өреникчиге ниити билиг школаларын, 300 олуттуг культура албан черлерин ажыглалга киирген. Ынчалзажок ол объектилерни ажыглалга киирериниң тос айларда планы күүсеттинмээн. Өөредилге чылының эгезинде ажыглалга киирер ужурлуг турган ниити билиг школаларының чамдыктары дүмдеттынмаан.

Агроүлетпүр комплекизиниң ажылдакчыларынга болгаш оларның өг-бүлелериниң кежигүннерине ниити шөлү 37,6 муң дөрбелчин метр чуртталга бажыңнары туттуунган, азы эрткен чылдың ол үеэзинге деңнээрге, 10,8 хуу хөй.

1986-87 өөредилге чылында хүндүскү ниити билиг школаларынга 66,8 муң өреникчи өөренип кирген, оларның 14,4 муңу узаткан хүнүүн школаларында болгаш классларында өөренип турар.

Дээди өөредилге черлериниде 3109 студент өөренип турар, оларның иштинде 1883 студент хүндүскү салбырларда, а 187 студент — кежээки, 1039 студент—бот-өөредилгелиг салбырларда өөренип турар. Тускай ортумак өөредилге черлериниде 4024 кижи өөренип турар, оларның 2592-зи хүндүскү салбырларда, 240-и—кежээки, 1192-зи — бот-өөредилге салбырларында өөренип турар.

Бо чылын дээди өөредилге черлериниче 775 кижи, тускай ортумак өөредилге черлериниче 1429 кижи өөренип кирген.

Тыва АССР-ниң Статистика эргелели

ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУН: күш-ажылды организастаары

ИНТЕНСИВТИГ ТЕХНОЛОГИЯ-БИЛЕ

Районнуң чер ажылдыглары бо чылын 35 муң тонна тараны ажаап алган. Ол дээрге сөөлгү-каш чылларда бир-ле дугаар алдынган эң бедик дүжүт-түр. Ажыл-агыйларның бир гектар черден алган дүжүдү ортумаа-биле 20 центнер болган.

Бо чылын район интенсивтиг технология өзүгаар 2 муң гектар черге тараа культураларын өстүрген. Ол шөлдерни коллективтиг керээ аргазы-биле ажылдап турар звеноларга быжыглаан. Чазын ол шөлдерге ажылдаар механизаторларның, тускай эртемниглерниң өөредилгезин партия райкому болгаш агроүлетпүр чөвүлеля организастаан. Звеноларның кежигүннери шөлдерде өзүмнерин кичээнгейлиг ажаап, хайгаарап, бок үнүштер болгаш хоралакчылар-биле демиселдя чогуур өйүнде чорудуп, минералдыг чемишчидилгелерни төп, чүткүлдүг ажылдан чайлаанар. Үк коллективтерден «Күш-ажылдың хостуу» совхозта партия райкомунуң бюро кежигүнү Виктор Суктер-оолдуң удуртказы звенозу бедик дүжүттү өстүрүп алган. Шаңчының ховуктрактор бригадазы (бригадири Л. Х. Доржу) интенсивтиг технология ажыглаан чамдык шөлдериниң гектар бүрүзүнден 35—40 центнер тараны ажаап ап турган. Ол ышкаш бедик көргүзүглерни «Ак-Туруг» совхозта У-М. С. Ондарның, «Улуг-Хая» совхозта М. С. Малбык-оолдуң болгаш өскелериниң-даа удуртказы коллективтери чедип алгылаан. Интенсивтиг технология-биле тараан шөлдериниң беримчелин эки болуп, районнуң дүжүт ажаап алышкынынга ажыктыг салыышкынны болдурган. Оларның бир гектарындан-на 30—35 центнер тараа алдынган.

Районнуң хөй дүжүттү ажаап алырынга тарылганын бүгү шөлдеринге зона системазының негелделерин эки саганы улуг салдарлыг болган.

Күскү дүжүт ажаалдазы нарын байдалдарга эрткен. Совхозтарның шөлдериниде тараа ногаан турган-ла чыдыпкан. Сентябрьның эгезинде болгулаан чаъстар ол тараанны улам-на чер-биле дескилепкен. Ынчалза-даа чер ажылдыгларның ээ-харысалгалыг, ак сеткилдиг күш-ажылы ол бүгүнү ажып эрткеш, бедик дүжүттү алырын болдурган. Дүжүт ажаалдазынче бүгү күштү моонээринге, тараажылар ортээунга политмассалыг ажылдарны чорударынга совхозтарның парткомнары идепкейлиг киришкен. Ылаңгыя «Найырал» совхозтуң партком секретары Т. Д. Чечек-оол, «Ак-Туругнуң» партком секретары Р. С. Хунай-оол болгаш өскелериниң-даа организакчы ролю улуг болган.

Кандыг-даа хемчеглерни чорударынга кадрлар-биле ажыл чугула черин эөлээр. Тарылга эгелээр мурнунда совхозтарда тускай эртемниглерниң, механизаторларның, шаң ажылдакчыларының бир неделя хуусаалыг өөредилгезин эрттирген. Ам удавас РАУК-түн тускай эртемниглерниге өөредилгени эрттирер. А дүжүт ажаалдазынче кирер мурнунда комбайн бүрүзүнге дузалакчы комбайнерлерни быжыглаан. Дүжүт ажаалдазының айтырыгларын парткомнарның хуралдарынга чугаалашкаш, партийжи-политиктиг, идей-кижизидилгелиг болгаш культурлуг хемчеглерни ажылдап кылган, социалистиг чарыштың негелделерин бадылаан.

Бо чылгы хову ажылдарының түңнелдери РАУК-түн ажылында эде тургустунуушкунунуң чамдык эге базымнары бар дээрзин көргүскен. Эрткен чылдарга деңнээрге, совхозтарга хову-трактор болгаш транспорт отрядтарының ажылында четпестер эвээш болган. Тараажылар звенолары-даа транспорт отрядтарында улуг туруушкун чок ажылдаан. Ооң көскү хереги — районнуң тараажылары агаар-бойдус нарын, берге байлалдыг турза-даа, 17 муң ажыг гектар шөлдүң тараазын эрткен чылдан дүрген ажаап алганы. Тараажыларның ынчалдыр үениң негелдезинге дүүштүр, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаанының ачызында, күрүнеге тараа дужаар план чок-даа болза, район 16 муң тоина тарааны дужааган.

Ниитизи-биле бедик дүжүттү өстүрүп алган-даа болзувусса, хөй чидириглиг болган бис. Чүге ындыг болганыл, чылдагааны чүдел? Колдуунда-ла, тараажы кижи бүрүзүнүң черге хумагалыг, бодундан бедик негелделиг болуруи чедип албаанывыста, комбайнер, чоланчы, тускай эртемниглер бүрүзүнге эде тургустунуушкун, дүргедээшкин өзүзу-биле ажылдаарын ам-даа чедир тайылбырлап, билиндирбээнивисте деп мииннр апаар. Звено, бригада бүрүзүнге «Тарааны чидириг чокка ажаап алыыл!» деп кыйгырыгны салып турзадаа, ону боттандырар талазы-биле хемчеглерни негелдеге дүүштүр, чорудуп турган таварылгаларны чок деп болбас. Ылаңгыя РАУК-түн, совхозтарның инженерлери тараа шөлдериниге барып, практиктиг дузаны чедирип турганы четпес. Чыдыпкан тарааны кодүртүр хекселдер комбайнарда канчаар салдынганын хайгааравайн, кичээнгейге албайн турган фактылар бар. Улусчу контролёрлар ажылынга харыысалга чок кижилерни, дүжүт ажаалдазында четпестерни, чидириглери илередип, хемчээн чедир албаан. Ажаалданың чорудулгазында технологтуг болгаш организастыг частырыглар база бар болган. Партия организацияларының, парткомнарның кижи бүрүзүнге ээ-харысалгалыг, ак сеткилдиг болур чорукту кижизидер талазы-биле четпес ажылдааны моон илдеп. Агроүлетпүрүүн профэвилел райкому социалистиг чарышты чогуур негелдеге тургуспайн, эрги өзү-биле ажылдаарын уламчылап турар. Хову турлагларынга кино, концерттер көргүзери, лекция, беседа кылыры, солун, сеткүүл чедирилгези дээн ышкаш тараажыларның культура хандырылгазының кошкак болганын демдеглевес арга чок. А эки организастаан культурлуг дыштанылга, күш-ажылчы эки хөөн ол дээрге ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш шынарын бедидериниң чугула фактору болгай.

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылында районга дүжүт ажаалдазының чамдык кичээндириглери мындыг-дыр. Оон чогуур түңнелдерни үндүрүп, беш чылдың ийиги чылында моон-даа эки ажылдап, моон-даа хөй дүжүтту ажаап алырының аргалары бар. Оларны долу ажылдаар ужурлуг.

К. ЛАПЧАА,
СЭКП Улуг-Хем райкомунуң көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем үлетпүр килдизиниң эргелекчизи.

Октябрь 25-те – Сириянын улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазының делегей хүнү

СОВЕТ УЛУСКА ӨӨРҮП ЧЕТТИРИИШКИН

Дамаск — чурттуң көрүнчүү. Мында, өске кайдаазындан-даа артык, Сириянын амыдыралында өскерилгелер дыка көскү. Ында аныяк республиканың судалы сон чыдар. Бо бурунгу хоорайда хөй-хөй чараш түүлдер бар. Оларны аңаа египет фараоннар, грек полководчулар, рим императорлар, араб чагырыкчылар болгаш оларның өргээзиниң шүлүкчүлери берип каанар. Сирия найысылалы бөгүн империализмнин, сионизмиң болгаш оларның дузалакчыларының соксаайын турар дайынзырак хөделиишкиннериниң мурнунга туруштут чоруктун демдээ деп адап турарлар. Израиль агрессорлар чурттун кызыгаарындан 30-не километр хире черде туруп турар. Сионистериң кара сагыштыг, дайынзырак бодалдарын билир болгаш олар серемчилелдиг чоруун көшкатпайн, баштайгы медээ өзугаар Торээн чуртун камгалап кириптеринге белеңнер.

1963 чылда эрге-чагыргага, Араб Социалистиг катап тургустунуушкунуун партиязы келген соонда, Сирияга социал-экономиктиг ханы өскерлиишкиннерин боттандырып чоруткан. Күрүне сектору национал экономикага эң кол рольду ойнай берген. Аграр реформазын чоруткан. Көдээ черлерге болгаш суурларга кооперативтер тургустунуп эгелээн. Чазак бижик билбес чорук-биле шинтпирлиг демиселди чоруда берген.

Республика социалистиг орукту шилип алган. Ол империалистиг бөлүктериң сагыш-сеткилинге таарышпаан. Израиль-биле кожа өске араб чурттарга ышкаш, Сирияга удур Тель-Авив дайынны өскүдүп үндүрген. Израиль эжелекчилер Сириянын девискээринин кезин болур Голан бедиктерин эжелеп алганнар. Бөгүн безин Тель-Авивтиң чагырыкчылары боо-моңгузун база катап арнын турарлар. АКШ-тың болгаш Израильдиң талазындан каржы албадаашкынга чагыртар хөңнү чок чоруу дээш, империализмге удур хамаарышпас угланыышкыны дээш олар «Сирияны кезедиптер» бис деп кыжанып турарлар.

Ындыг-даа болза, Сириянын талазында демократиянын болгаш депшилгениң делегей күштери туруп турар. Оларга болгаш болуунуң Төрээн чуртун камгалап алыр шинтпирлиниге даянмышаан, сирийжилер келир үеже бүзүрелдиг көрүп турарлар. «Мурнакчы, социалистиг ниитилелдиң тудуп тургузуушкунунда амгы болгаш дараазындагы салгалдарга келир үеним эң эки магадылалын көрүп тур бис» деп, САР-ның президентизи Хафез Асад медеглээн.

Боттарының чеднишкиннериниң дугайын чугаалап тура, сирийжилер экономиканы, эртемни болгаш техниканы хөгжүдер херекке дем-каттыжылгазы дээш, ооң империализмге удур демиселинге Сирия-биле эп-сеткил каттыштырылгазы дээш Совет Эвилелиниң адрезинге өөрүп четтиргениниң сөстерин илередип турарлар.

ССРЭ-биле найыралдың болгаш кады ажылдажылганың Сирияга үнелеп четпес ужурдузалынын Араб Социалистиг катап тургустунуушкун партиязының Чиңгине секретарының оралакчызы Абдалла Аль-Ахмар совет журналистер-биле беседазында демдеглээн. Бистиң улузувус Совет Эвилелинге эң-не изиг ынакшылдыг болуп турар деп, ол чугаалаан — Советтер чурту 1946 чылда колониалдыг тергиделден хамаарышпас чорук болгаш хосталга дээш сирий улустуң демиселин шинтпирлиг детківишаан, Сирияга ак сеткилдиг дузаны көргүзүп турар. Совет, болгаш сирий тускай эртемниглер Евфрат хемде гидроэнергия комплекизи туткан. ССРЭ-ниң дузазыбиле нефть чыдар черлер шиңгээдип алдынмаан, чүс-чүс километр узун дурттуг демирорук оруктарын кылган, калбак хемчээлдиг суггарылга тудуу чоруп турар, чурттун кол порту болур Латакия улам калбарып турар.

Сирия биле Совет Эвилелиниң аразында үре-түңнелдиг кады ажылдажылга чылдыңна улам бижыгып бар чыдар болгаш чаа адырларны хаара туда берген. Эрткен чылын хөй талалыг совет-сирий харылзаалариның чыл бижидилгезинге алдарыг чаа ажылхеректер кирер бижиттинген. Оларның санында Соңгу Кебир хемде суг шыгжамырын тургусканы, Тельде орус дылдың төвүн ажытканы, «Интеркосмос» программазын өзугаар сирий космонавтыларың белеткели кирип турар.

Евфрат хемде «Аль-Баас» гидробелдириниң тулуу бо чылын ажыглалга киреринин кырында келген. Орта «Тишрин» плотиназы база немежи бээр. Евфрат хемде улуг хоорай болур Дейр-эз-Зорадан үнген орук чурттун соңгу-чөөн талазынче чоруй баар. Хойлар, ошкүлер, тевелер орукка бола таварышкылаар. Чоорту пейзаж дораан-на өскерли бээр. Долгандыр көөрге — тарып каан шөлдер. Ооң соонда Румейланның болгаш Сувейдияның нефть чыдар байлак черлери көстүп келгилээр.

Хасеке провинциязы чуртка «кара алдынны» берип турар. Оон кирген орулгалар — Сириянын валюта киришкиннериниң кол үнер дөзү болуп турар. Москваның П. Лумумба аттыг Улустарның найыралы университединиң доозукчузу, өрүмизээр ажылдар эргелиниң начальники Абдель Рахман Рашид-биле беседа кылдым.

— Бистиң чуртувус араб күрүнелерден эң баштай империалистиг монополияларның «киржилгези» чокка нефть чыдар черлерни ажыглап эгелей берген—деп, ол чугаалаан. Кыска хуусаада Совет Эвилелиниң дузазы-биле республиканың нефть-тывыш үлепүрү экономиканың хөй орулгалыг адырынче шилчий берген болгаш чедиишкинниг ажыглап турар. Хасекеде ажылдап турар инженер-нефтичилериң хөй кезин ССРЭ-ге өөренип турганнар. Олар совет тускай эртемниглер-биле кады бир демниг, чедиишкинниг ажылдап турарлар. Совет тускай эртемниглер биске боттарының дуржулгазын болгаш билиин дамчыдып берип турарлар.

Дмитрий ЗЕЛЕНИН,
СЭТА-ның корр.

Туланың маадырлыг камгалалының эгелээн хүнүнден бээр 45 чыл ою

НАЙЫСЫЛАЛДЫҢ МУРНУУ БЫЖЫГЛАЛЫ

Туланың маадырлыг камгалалы 1941 чылдың октябрь 24-те эгелээн. Совет Эвилелиниң Маадыры В. Г. Жаворонков ооң дугайын СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Ооң-биле ужуражылга СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институдунуң өртем-методиктиг кабинединге болган. Хоочун большевиктериң төөгү-литература каттыжышкынының ында төп бюрозун Василий Гаврилович удуртуп турар. Тула камгалалының дугайын Жаворонков бирден-бирээ чокка билир: дайын чылдарында партия Тула обкомунуң бирги секретары, хоорайның камгалал комитединиң даргазы турган.

— Москваже немец-фашистиг шериглериниң шаап халдаашкыны сентябрь 30-де эгелээн —деп, Василий Гаврилович сактып чугаалаар. — Барыын болгаш курлавыр фронтуларның шериглеринге октябрь 2-де даң бажында соғуушкуну гитлержилер таварыштырган. Кадыг-дошкун тулчуушкуннар болган. Орлов, Тула угланыышкына берге байдал тургустунган.

Дээди Кол Командылалдың Ставказы Москваже мурнуу угланыышкындан айыылдың диргелип келгенинге хөлчок сагышсыраан. Ооң-биле кады Тулага боо-чепсек болгаш паттаакчы чон хоорайны камгалалга белеткеп эгелээн. Партизаннар отрядтары организастаттынган.

Тула обкомунуң алган хемчеглерин партия Төп Комитеди деткээн. Октябрь 4-те Тула 5500 дайынчыны чепсеглээш, фронтуже чоруткан.

Камгалалдың күрүне комитединиң шинтпири-биле заводтарны чайлады көжүрерин организастаан. Он-он муң санныг дериг-хереклелдер, чиг эт, аъш-чем курлавырлары чоруттунган. Муң-муң ажылчыннар, техниктер, инженерлер чаа будүүрүлгелерин тудары-биле чуртту чөөн талазынче чоруп турган.

Октябрь 16-да партия активиниң хуралы болган. Ол үр болбаан. Доктаалда бижээни болза: муң-муң тулажылар фронтуда дайылдажып турар. Херек апарза, хоорайның камгалакчыларының одуруунга кижи бүрүзү туржур ужурлуг. Сес муң ажыг партия кежигүнү болгаш кежигүнге кандидаттар боо-чепсек бүдүрер дээш заводтар коллективтериге кады чуртту чөөн талазынче чоруткан. Арткан кижилер ийи кижиниң ориунга ажылдаар ужурлуг.

Октябрь 24-те гитлержилериниң мурнакчы кезектери Тулаже чоокшулап келген. Дараазында хүн хоорай бүзээлелдиг байдалче кирген.

А беш хүн эрткен соонда, фашистер баштайгы атаканы эгелээн. Кадыг-дошкун тулчуушкуннар болгулаан.

Ноябрь 2-ниң дүнезинде фашистер хоорайже чаза булгап кирер деп шинтпирлээн. Сөөлүнде билдингени-биле алырга, эзирик кижилерлиг, экипажтарлыг, элээн каш он-он машиналар Тулаже халдап кирген. Бистиң шериглеривис гитлержилерни оңгуларже чоокшуладып кириптерге, зенитчиктер оларны прожектортар-биле чылчыыктадыптарга, а ооң соонда боолап эгелээнер. Эжелекчилерден каш-ла кижи тын-менди үнген.

«Хоорайны чоруп ора-ла дораан эжелеп аптар дээн ораалдажымышкын танкыга болгаш агаардан халдаашкынга удур күштүг камгалалга таварышканындан буураашкын-биле доозулган. Дыка улуг үндирилгге таварышкан бис» —деп, Тула чоогунга болган тулчуушкуннар дугайында болдунуң сактыышкыннарынга гитлержи генерал Г. Гудериан бижээн.

Тула чоогунга тулчуушкуннар дөртен беш дүн, хүн дургузунда уламчылаан. Хоорайның бүдүрүлгелери дүн-хүн чок ажылдаан.

Тула шаг-шаандан бээр-ле Москва чоогунуң мурнуу талазында бүзүрелдиг быжыглал-шивээ болуп келген. 1941 чылдың күзүнүнде база ындыг болган. Москва чоогунга немец-фашистиг эжелекчилерни чылча шаварынга ол чутула рольду ойнаан. Ооң маадырлыг камгалалының үеэлинде Туланың камгалакчыларының көргүскени эрес-маадырлыг болгаш быжыг туруштут чоруу дээш 1976 чылдың декабрь 7-де Тулага «Маадыр-хоорай» деп хүндүлүг атты тывыскан.

(СЭТА).

КНО: ЧАЗЫЛ ЧОК КҮШТЕРНИ КЫҢЧЫКТЫРБАС

Бөгүн—Каттышкан Нациялар Организациязының хүнү. 1945 чылдың октябрь 24-те КНО-нуң Уставы күштүг болуп боттанып эгелээн.

«Каттышкан Нациялар Организациязыңче кирип моорлаңар! Ол силериң организацияңар-дыр!». Ындыг байыр чедириишкинин орус болгаш англи, француз болгаш испан, араб база кылат дылдарда бижээн транспарантыны КНО-нуң штаб-квартиразының улуг өрээлинде аскан. Октябрь 24-те «Гайбың бажыңы» бодунуң төрүттүнген хүнүн байырлаар. Күрүнелериниң делегейде эң улуг болгаш ат-алдарлыг организациязы бодунуң 41 чылын демдеглээр.

Каттышкан Нациялар Организациязының хүүнүүн бүдүүзүнде ооң сорулгаларының дугайында бодунуң бодалдарын совет номчукчуларга чугаалап бээр болуп, КНО-нуң чиңгине секретары Х. Перес де Куэльяр чөпээрешкен.

— Чүс-чүс чылдарның дургузунда кижилер бойдустуң ала-чайгаар болур коргунчуг халаптарынга таваржып келген. Бойдустуң ол халавындан өрттедип-хуюктаар талазы-биле ушчок ажып турар, кижилериң боттарының-на чогаатканы чепсектер оларны ам улам коргудуп турар — деп, СЭТА-ның корреспондентизинге ол чугаалаан. — Ол чазыл чок күштер кижи төрелгетении-даа, ооң тургусканы бүгү-ле үүлдерни узуткап каан болур ындыг аргалыг. Бистиң ниитизи-биле дириг чурттаарынга магадылалды тургуспайн турган, дериевир чок ол айыылдан бодувусту канчап айыыл чок болдурар бис? Эң-не кол чүве — кижилер чырык черге чурттаар салымын чедириптээн эвес ыйнаан? КНО-да төлөөлеттирип кирген бүгү улустар, ооң нүүрүнден тургустунган бистин организация-даа ол угаан-саныыл чок чорукка удур ниити каттышкан күжениишкин-биле туржур ужурлуг. Ядролуг чепсекти узуткаарыңче угланган политиканы чорудары дээш чазактар, ылаңгыя ядролуг чепсектиг күрүнелер чазактары, боттарының улустарының мурнунга, чер-делегейниң мурнунга харысалгалыг. Ядролуг чепсекти боттуг кызырар талазы-биле чаа аргалар ам тургустуунуң келген. Кижи төрелгетениң келир үеэзи дээш ону чөп ажыглаар херек — деп, Х. Перес де Куэльяр чугаалаан.

Бо хүннерде КНО-нуң Кол Ассамблеязының эвлечлиг 41-ги сессиязы кидин түлүк чоруп турар. Ядро-космиктиг үеде КНО-нуң ролюңуң болгаш ужур-дузазының дугайында бодалдар делегей ниитилежилгезиниң төлөөлекчилериниң саналдарында эвээш эвес черни өөлет турар. Ядролуг дайынны чайладырыының болгаш боо-чепсекти эңдере бүдүрерин шеглээриниң хеөөнге кескү салыышкынын киирип, күрүнелер аразынга бүгү-ле адырлар талазы-биле кады ажылдажылганы хөгжүдериңе КНО идигни берип шыдаар дээрзин эрткен чылларда ол бадыткаан деп, социалистиг, каяа-даа каттышпаан хөй-хөй чурттарның, нейтралдыг болгаш барын чамдык күрүнелериң төлөөлекчилери ниити политиктиг дискуссия үезинде демдеглээннер. Кижи төрелгетеңге шинтпирлиг эргилделиг болуп турар, амгы бо үе-чадада чаа өзуубиле угаан бодаарының база хөделириниң, амгы хүниүң байдалын долузу-биле барымдаалап көрүп, өртемчейни эң дээди үеليг үүл кылдыр, а кижиниң амыдыралын — аңаа чурттаар ооң кол эргези кылдыр хүлээп көөрүүнүң эргежок чугулазы көскүзү-биле билдинип турар апаргаи.

Делегейниң бүгү кижилерге айыыл чок болгаш эң чөптүг болу берген турарынга болуунуң коллективтиг алдар-хүндүзү-биле идиг бериптер таарымчалыг чаа аргалар КНО-нуң мурнунда амгы үеде тургустуунган деп, амгы сессияның киржикчилериниң хөй кезин санап турар. Ынчалзажок ону практиктиг ажыл-херектер-биле бадыткаары негеттинип турар. Сөөлгү үеде улам өзүп турар чогумчалыг эвес угланыышкынларны ажып эртеринге, чер кырынга ядролуг чепсекти эңдере бүдүрбезиниге болгаш ону космосче шилчидерни хоруурунга, дайынның айыылын ниитизи-биле эвээжедиринге, күрүнелериң аразынга харылзаалариның чарылбас кеззэ кылдыр бүзүрежилгени бактаалын тургузарынга КНО-нуң дээштиг идиг берген турарын улустар оон мапап турар.

Бүгү делегей амыдыралында эң улуг болушкун болу берген ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың дээди удуртукчуларының Рейкьявикке чоокта чаа ужуражыышкынының түңнелдеринче делегаттарның кичээнгейниң угланганы ынчангаш таварылга эвес. Ядролуг үе-чадада бүгү күрүнелериң политиканы чаа өзу-биле угаан көөрүүнүң эргежок чугулазын болгаш боттуун ол бадыткаан.

«Боо-чепсекти космосче шилчидерни болдурбас, ону чер кырынга бүдүрерин соксадыр болгаш алызында барып ядролуг чепсекти чер болганга бүрүү-биле чок кылыр дээш үени-даа, күжениишкинни-даа харамнанган херээ чок дээрзин Рейкьявиктиң кичээндирини көргүскен» —деп, делегаттарның хөй кезинин бодалын илереткен меделеллэн Кол Ассамблеяның Политиктиг бирги комитединге Швецияның делегады, чепсеглениишкинин дүжүрер талазы-биле швед комиссияның даргазы Май-Бритт Теорин кылган.

Бөгүн делегаттар Кол Ассамблеяның Пленарлыг хуралдаар залын эрте-ле хостап бээр. КНО-нуң хүүнүге тураскаткан чанчыл болган байырлал концерти аңаа болур.

Вячеслав ЧЕРНЫШЕВ,
СЭТА-ның корр.
Нью-Йорк.

ЙУДР-нуң болгаш ССРЭ-ниң аразында найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында Керээниң 7 чылынга

УЛУСТАРНЫҢ БЫЖЫГ ХАРЫЛЗААЗЫ

ЙУДР-нуң найысылалында Аден аэропортунга хонупкан самолёттардан дүшкен аалчыларны октябрь айның «сооксумаар» хүнүнде үткүп ап турар. Эртен даң бажында агаар аңаа «чүгле» 25 градус чедир чылый бээр. Чогум-на шак ол шактарда «Аэрофлоттуң» самолёттары Мурнуу Йеменниң найысылалынга кээп хонары көвүдей бээр. Оларның пассажирлериниң аразында —чурттуң экономиказының хөй-хөй адырларында ажылдап турар совет тускай эртемниглер бар. Олар Мурнуу Йеменниң улузунга чаа амыдыралды тудуп, тургузарынга дузалажып турарлар. Кажан республика январь болуушкуннарының өлүмхалавының аар үржүктарын узуткап, чок кылын турар бо үеде ол дузаның ролю онза улуг болуп турар.

Бистиң чурттарывыстың аразында үре-түңнелдиг харылзааларны быжыглаарының, оларны калбарыының болгаш ханыладырының хөрээнге чугула фактор болза, 1979 чылдың октябрь 25-те, ССРЭ биле ЙУДР-нуң аразынга найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында Москвага ат салдынган Керээ болуп турар. Йемен Социалистиг партиязының удуртулгазы болгаш ЙУДР-нуң чазаа ийи чурттарының улустарының бүгү адырларга харылзааларының үнделгини апаргаи ол Керээнин чуртка онза үжүр-дузалым чаңгыс эвес удаа демдеглеп келгенвер.

Совет-мурнуу йемен кады ажылдажылга ылаңгыя экономика адырында чедиишкиниг хөгжүп турар. Ол үлетпүрүн, көдээ ажыл-агыйның, энергетиканың, транспорттун, харылзааның, кадык камгалалының, культураның аңгы-аңгы адырларын хаара тудуп турар. Амгы үеге чедир ЙУДР-да Совет Эвилелиниң дузазы-биле он-он экономика объектилери ажыглалда кирген болгаш ажылдап турар. Оларның санында Мукаллада болгаш Шукрада балык-консерва комбинаттары, Аденде чылыг электри станциязының бирги эзелчээ, аэропорт, көдээ ажыл-агый техниказын септээр талазы-биле мастерскаялар, суг хөөлбээниң 10 плотиказы, 100 километрге узун дурттуг суггарылга бугалары, 7 муң гектар хире шиңгээдип алдынган черлер кирип турар.

ПСП-ниң Политбюрозу болгаш ЙУДР-нуң чаза экономиктиг ходужаашкынны ажып эртер, 2000 чыл үезинде аъш-чем продуктулары болгаш эргежок чугула хереглелдири түүлдери-биле бодун долу хандыртынарын чедип алыр дээн ышкаш онза чугула сорулгаларны чоонуң мурнунга салып турар. Ону шинтпирлээринге найыралдыг улуска бистиң чуртувус дузалап турар.

Совет тускай эртемниглериниң идепкейлиг дузазының ачызы-биле нефть курлавырларын, ону үлепүрге ажыглаарының аргаларын илередип турарлар. Балык ажыл-агыйының хөгжүлдезин дүргедедири ышкаш, чуртка шак ындыг чугула сорулганы шинтпирлээринге Совет Эвилелиниң дузазын йеменчилер бедиибиле үнелеп турарлар. Ол валюта киирип алышкынарын дыка улгаттырарынга болгаш аъш-чем айтырын шинтпирлээринге чугула болуп турар. 1987 чылда совет тускай эртемниглериниң киржилгези-биле балык портунуң, судно септээр заводтуң тудуун доозарын планнап турар. Хадрамаут провинцияга ийи балык кооперативтерин тургузар. Совет тускай эртемниглериң дузазыбиле шиңгээдип алдынган черлерге Хадрамаут болгаш Абьян провинцияларда чаа шөлдер немежи бээр. Аңаа күрүне ажыл-агыйлары, көдээ ажыл-агыйның бүдүрүлге кооперативтери тургустунар.

Совет-йемен кады ажылдажылганың эгезинден бээр эр-те берген үеним дургузунда Совет Эвилелиниң дузазы-биле 10 муң ажыг мурнуу йемен тускай эртемниглерни аңгы-аңгы адырларга белеткээн. Олар ССРЭ-ниң дээди өөредилге черлеринде-даа, ында, ЙУДР-нуң бодунда, тускай тургускан курстарда, база ол ышкаш шуут-ла ажылдап турар черлеринде — совет-йемен кады ажылдажылганың объектилериниң турар районнарында өөреним турарлар.

ЙУДР биле ССРЭ-ниң аразында найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында Керээ бөгүн чаа утка-шынарларлыг болгаш чаа хевирлерлиг апарган. Оларда чарлаттынган принциптер Чоокку Чөөн түк девискээринде бүгү байдалга чаагай салдарны чедирип, бот-боттарын билчир чорукту болгаш күрүнелер аразында тайбың кады ажылдажылганың принциптерин быжыглаарынга улуг дузалыг болуп турар. Совет-йемен кады ажылдажылга бистин ийи чуртувустун улустарының болгаш тайбыңга ынак өске-даа улустарының эрге-ажыктарынга долузу-биле дүжүп турар.

Альберт БОБИКОВ,
СЭТА-ның корр.

ЧЕР ШИМЧЭЭШКИНИНИҢ СООНДА

ГАВАНА. Сан-Сальвадорнуң чурттакчыларының байдалы чер шимчээшкининиң сөөлүнде бир неделя эрткенде-даа кончуг берге бооп артып турар. Эрге-чагырга черлери 300 муң хире чурттаар черге чок арткан сальвадоржуларның байдалын экижидери-биле кандыг-даа хемчеглерин албайн турар. Олар ам-даа кудумчуда ажык дээр адаанда хонуп турарлар. Камгалал ажылдар чорудуп турар бригадаларның ажылдакчыларының бодан турары-биле алырга, үрелген бажыңнарның бузундуларының адаанда дириг кижилер ам-даа бар.

Сальвадориуң эрге-чагырга черлериниң төлээзиниң чугаазы-биле алырга, дилээшкин-камгалал ажылынга үндүртүнген хөй акша-хөреңги турачалыкчыларының демиселин базарынга чарыгдаттынып турар. Фарабундо Марти аттыг Национал хосталга фронтузуунуң дайынчылары, эрге-чагырга черлери камгалал ажылдарын мооидак чокка чорудары-биле боолаашкынны соксадыр деп шинтпирлээн.

(СЭТА).

ЧАУШЕСКУНУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БУХАРЕСТ. Рейкьявикке эрткен ССРЭ биле АКШ-тың чурт удуртукчуларының ужуражылгазының түңнели халас эртпес ужурлуг деп, Румыния санап турар. Ооң дугайын Румынияның компартиязының Чиңгине секретары, РСР-ниң Президентизи Николае Чаушеску Слатин хоорайга болган митингге медеглээн.

Ужуражылгага боо-чепсекти, ылаңгыя ядролуг чепсекти дүжүрериниң чугула айтырыгларын чугаалажып, чамдык айтырыгларга оларның үзелдери чоокшулажып турган деп, ол чугаалаан. Чамдык тодаргай дугуржуушкуннарны чедип алыры, Европада болгаш бүгү делегейде ядролуг чепсеглениишкинин чок кылырыбиле дүрген дээштиг хемчеглерни хүлээп алыры чугула. Аңаа боо-чепсекти кызырарынче база эргежок үүлдерни кылыр. Ооң өске орук чок.

РСР-ниң удуртукчузу Европаның болгаш бүгү делегейниң чонунга тайбың база бүгүдениң айыыл чок чоруу дээш демиселге бар-ла күштү моөңнээринче кыйгырган.

(СЭТА).

ЧЫОНГ ТИННИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ХАНОЙ. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Владивостокка чугаазында ийдип үндүрген эгелекчи саналдарын Вьетнам-ның коммунистери болгаш улузу белин-биле үнелеп болгаш долузу-биле деткип турар. Ол чугула саналдар Азия-Оожум океан кавызынга стратегтиг ужур-дузалыг. ВСР-ниң найысылалынга бүгү армияның партконференциязының киржикчилериниге үүве чугаалап тура, ол дугайын ВКП ТК-ның Чиңгине секретары, ВСР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Чыонг Тинь меделээн.

Делегейниң амгы байдалын сайгарып база вьетнам коммунистериң сорулгаларын тайылбырлап тура, ССРЭ-биле, социалистиг дем-каттыжылгазының чурттары-биле бүгү талалыг харылзааларны улам ыңай быжыглаарының болгаш хөгжүдериниң, Индий Кыдаттың акы-дуңмалыкны үш чуртунуң дайынчы эвилелин быжыглаарының эргежок чугулазын ол онзалап демдеглээн. Совет Эвилели-биле найыралды болгаш кады ажылдажылганы ВКП бодунуң даштыкы политиказының кол үүлү кылдыр саналап турар. Бүгү талалыг дузаламчы дээш СЭКП-ге болгаш совет улуска өөрүп четтиргенин Вьетнамның партиязы болгаш чону илередип турар.

(СЭТА).

ХОРАННЫГ БҮДҮМЕЛДЕР

ВАШИНГТОН. Хандырылга бөлүүнүң тоомча чок чоруу болгаш техниктиг кошкак белеткеля — автомобиль транспорту-биле кончуг хоранныг бүдүмелдерни сөөртүп турарының үезинде АКШ-та болуп турар хөй санныг айыылдыг болуушкуннарның кол чылдагааны болуп турар. Ол дугайында чазак органнарының ажыл-чорудулгазын истеп-хынаар талазы-биле америк конгресстың төлөөлекчилер палатазының комитединиң белеткеп кылганы илеткелиниң санмедээлери херечилеп турар. Шинчилелдиң авторларының үнелели-биле алырга, кижилериң кадыына айыылдыг бүдүмелдерни сөөртүп турарының үезинде долгандыр турар бойдусче ооң үндүр бусталыының таварылгалары чуртка чылдың-на 10 муң хире чедип турар. Оларның хөй кезин частырыглардан болгаш кичээнгей чок чоруктан бооп турар. Үүгле чаңгыс шак ындыг таварылганың —хоранныг бустарының үндүр аттыгыышкынының түңнелинде 12 кижи когараан деп, ол документинде айтып турар. Ындыг хорананымышкын автоцистерианы чүдүрериниң чурумун каржызыбиле үрээниниң хараазыбиле болган. Транспорт министерствозу «айыылдыг бүдүмелдерни сөөртүп турар кижилериң эки белеткелдиг болуруи компаниялардан негээр бодунуң үлээлгелерин көңгүс тоомчага албайн турарлар» деп, ол илеткелдің тургузукчуларының бирээзи, конгрессмея Кардисс Коллиз демдеглээн.

(СЭТА).

МУРНУУ-АФРИКА РЕСПУБЛИКАДА БАЙДАЛ

ХАРАРЕ. Эрткен хонуктарда чон-биле полицияның үскулежиишкиннери 13 чурттакчылыг пунктуларга болган.

Бантустан чанында Бопутатсван-биле кызыгаарлашкан Летхлабиле суурже эрге-чагырганың шөлүүр деп шинтпирлеп алганы Оуказие африка суурнуң чурттакчыларының массалыг хуралы болган. Суурнуң 10 муң чурттакчылары доп-дораан чурттап турар черинден чорзунар деп чоокта чаа Мурнуу-Африка Республиканың конституциялыг реформалар болгаш планнаашкын министри Кристиан Хьюнис негээн. Ынчангаш Оуказиени африка болгаш «өөңнүг» кижилер чурттаарынга хоруглуг ак кижилер чурттаар «районнарга» кадар деп ол дыңнаткан. Оуказие общинаазының удуртукчузу Маршалл Байс «Бис өлүрүнге-даа белен бис, ынчалза-даа моон черле чорбас бис» — деп меделээн.

Онза байдалды кииргениниң түңнелинде байдал оожумнаан деп эрге-чагырга черлериниң бадыткалы меге бооп турар. Харын-даа апартеидке удур демиселе улам күштелип турар.

(СЭТА).

ЧИЛИДЕ КЕЗЕМЧЕ ХЕМЧЕГЛЕРИ

БУЭНОС-АЙРЕС. Четвергте Чилиниң хөй-хөй хоорайларында болуп эрткилээн диктаторг ёзу-чуруумунга удур чониуп хөделиишкининге харыы кылдыр Пиночеттиң шериг-фашист ёзу-чуруму кеземче хемчеглерни улам дошкуураткан. Сантьяго хоорайга каргыс шагдаалар 50 ажыг кижини тудуп хоругдаан. Кара-бажыңнаткан[illegible]ның аразында 1[illegible] бичии уруг база бар. Бир кижи аар балыглаткан.

Чурттуң өске-даа хоорайларында дыка хөй кижини тудуп хоругдаан. Вальпараисо хоорайга каргыс шагдаалар католиктер университединче шуруун киргеш, чамык чүвени үрей шапкаш, 23 студентини тудуп хоругдаан.

Пиночеттиң кара-бажыңнарында политиктиг хоругдатканнарны араатанзыг ёзу-биле эттеп-эриидеп турары билдинеп берген. Сантьягога болган парлалга конференциязына хоругдаттырганнарның дөргүлтөреллери оларның чоок кижилери каржы-дошкуун эттеп-эриидээшкинге болгаш куду көрүүшкүнге таваржып тура[illegible]аннар. П[illegible]алга конференциязына киришкеннер Чилиниң кара-бажыңнарында хоругдаттырганнарның угаанмедерелин сээдеңнедири-биле күштүг наркотиктерни ажыглап, электри күжү-биле хилинчектеп турарын демдеглээн.

(СЭТА).

АПАРТЕИДТИҢ ЁЗУ-ЧУРУМУН БЫЖЫГЛАП ТУРАР

ХАРАРЕ. Мурнуу Африка Республиканың президентизи Питер Бот апартеидтиң ёзу-чуруумун «хосталганың, чөптүг чоруктуң база демократияның» ниитилели деп ыят чок демдеглээн. Потхитерерюс хоорайжыгаштын (Трансваль провинциязы) стадионунга Питер Бот удуртукчу националист партиянын митингизинге үүве чугаалап турда, ону хамааты хептиг чүс-чүс полицейжилер, айыыл чок чорук албанының он-он агентилери камгалап турган.

Питер Бот Мурнуу Африка Республика делегей ниитилежилгезиниң айыылчыныңа дүжүп бербес, «кандыг-даа улур хем[illegible]дерден кортпас» деп меделээн. Сөөк-язы ылгаар чорук системазының утказын канчап-даа өскертпейн турар «күрүнеиниң чорудуп турар реформаларының ажыктыын» ол демдеглээн.

Ол стадиондан 3 хире километр черге «Удурланыышкынын Африка шимчээшкини» неонацист бөлүктүң хуралын эрттиргеен. Плакаттарда болгаш хевинде фашист демдектерлиг неонацистер «Мурнуу Африка чугле ак кижилерге хамааржыр» деп алгыржып турганнар. Неонацистерниң удуртукчузу Юджин Тербланш «Хөделип үнеринге белен 10 муң кижи бисте бар. Коммунистерни чылча баскаш, ёзу-чуруму күш-биле тургузар бис» деп меделээн. «Коммунистерге» олар апартеидтиң системазында бичии-ле өскерилгелер дээш туржуп турар кижилерни хамаарыштырып турар.

(СЭТА).

♦ ♦ ♦

Израильдиң эжелекчи эрге-чагыргалары Газа хоорайда палестиннериң аразынга тудуп хоруглаашкыннарны калбаа-биле чорутканнар деп, МЕНА агентилели дыңнаткан. Эжелекчилерге удур араб чурттакчы чониуң хөделиишкиннерни базар сорулга-биле Газа болгаш Иордан хемнин барыын талазында Барака дээр чурттакчылыг черде израиль айыыл чок чорук черлери комендант шагын тургузуп алганнар. Ында массалыг үптээшкиннерни, үжеп-чиндиишкиннерни чорудуп турарлар.

ЧУРУКТА: израиль солдаттар туттурган палестин кижини үжеп турлар.

Рейтер — СЭТА-ның телефотозу.

♦ ♦ ♦

АЛТАЙ, ТЫВА АЛЫШКЫЛАР

НАЙЫРАЛ БАЛЛАДАЗЫ

АРЖАН АДАРОВКА

Бөмбүрзээвис чуруун чада салып алгаш,
Тывызыксыг Азиянын төвүн көрээл:
Мөңге менги, мөөрүк эзим, мөөрээн хемнер —
Тывам биле Алтайым ол, таныжыцар.
Ай, хүн адаа — кожалашкак,
Аны, малы — коданнашкак,
Аалы, чону — аралашкак,
Аажы-домаа — аянашкак.
Дөзү, сөөгү — торелдешкек,
Төөгү, чолу — дөмейлешкек
Тыва кижи, алтай кижи
Дылдажып тур: — Менди! — Иакшы!
Ала-өгбе салгалывыс үе-дүптен
Эл-хол болуп, бүргеп, каацы денге көрген,
Аннышканар салгалдары — Каргыда-дыр,
Энем угу — Кегүргеде дижирлер-дир...
Мөңгүн-Тайга, Кадын-Бажы сылдыска чоок,
Мөген-Бүрен Кожагаштан ылгал-даа чок,
Мугурумну сураглан кел, өөм ында!
Мугузунну арттылзымза, өөрүм ында!
Долгандыр бо делгемнерге бөл-даа диве,
Доглурама — кашкый хораан, биче чон бис,
Алтай, тыва бөгүн — дөй, бай шору-ла бис,
Аржан, бистер ону алгап келбээн бис бе?
Ак-Хөл биле Чеди-Тейни баштандыргаш,
Челер, маңнаар аттар салып, чоруун көрээл,
Аяк шайлыг ширээ дужааш олурупкаш,
Чечен, мерген кочаңдажыр, чуртту йөрээл.
Чедип уткуп, үдежирде аайлаш, болчаш
Арттың кыры кезээле-ле хүннеп турзун.
Аймак, төрел улузувус борта душкаш,
Чечээн сунчуп, найыралды тарып чорзун.
Ай, Хүн адаа — челээштелчек,
Аны, малы — чергелешкек,
Аалы, чону — аралашкак,
Дөзү, сөөгү — төрелдешкек,
Төөгү, чолу — дөмейлешкек
Алтай кижи, тыва кижи
Амырлап тур: — Иакшы! — Менда!

С. МОЛДУРГА.

КАЖАН ШАГДА БОДУМ ЫШКАШ

Сонет

Чыраа аттыг мээн ачам ай-даа чедир
Чылгы дозуп, эзлчег халап аттаныптар.
Хойнунга удуп өөренгеним ачам сактып,
Хонуктарны авам-биле санап кээр мен.

Кудук чанын таварты ол хүлүмзүрүп,
Кула-Дайын чыраалады халдып орар.
«Дүрген шымда, ачам дуу ол кел чор» дээштин,
Дужей бергеш, отту чаштап, ылай бээр мен.

Ыяш кажаа кырындыва үне бергеш,
Кызыл-Тайга уунче көрүп тургулаар мен.
Кымчы-биле кады удуп чыдып аар мен.
Ыянгылыг авам ыры доктааттынган.

Кажан шагда бодум ышкаш уруум база
Каът бажың соңгазындан меня хараар.

А. ХОВАЛЫГ.

ЛИРИКА

Допуржаа ак, үзейген даг
Өөвүс-биле дөмей болган.
Өреге дег баткан эзим
Долу кээрге, бисти
шутлаан.
Челээш куржаа көстүп
кээрге,
Черниц сунган билээ-дыр
деп,
Даап бодал башка киргеш,
Таан өөртүп, магадаткан.
Оран-бойдус дүгдеп турда,
Ошкажыптайн канчаар
ийик.
Турут-хая эгенген дег,
Туман-биле арнын шыпкап...

Я. КУУЛАР.

ЧЫЛГЫ ДЕҢНЕЛГЕЛИГ ЧУРУМАЛДАР

Чылгы манап чораан сея бе? Чок че? Чок болза, чокла ыйнаан, ол дээш улуг-ла уидарава. Сылдыстар тарап турар сыгыр даң бажында дашкаар үнүп келгеш, өрү дээрии хайгаарап көрем. Мен сеиээ чылгы дугайында чугаалап берейн.

Октаргай делгеянде чайынналган түмен сылдыс — одарда чаптылган чылгы ол ышкажыл. Өөр чылгылар өөр сылдыстар ышкаш бөлүк-бөлүк болуп алган чоруур. Дүннеп хонган истери безин дээриниц тия ийикпе, азы одариын шыырланган хөлени дег сагындырар.

Даң чыып олурда, чылгы тарап, эдир булуттарыи эзиминче ажытталып эгелээр. Олар чоорту чидип, эртеиги туманиыц ак чырааларынче соннуг-мурнут тарап-ла турар. Шырым булуттарыи шырыжын өттүр кажаранаан ай — чылгыны таратпайн, бөле сывырып, оларнын бажын аалче дозуп, эшкедей аарак девиржиди челген аскырга дениексенчиг. Оон чел, кудуруу— мөңгүннелчек кылдыр болуп, маныиын эзиниие хереллдеиир.

Чыраан тудум —чылгы барыын сынче шуужүптар. Оон доозуну туман болуп дүргектелир. Өөр чылгыиын манагжызы өске таладан өрү дээрге хүн боон көстүп кээр. Чылгычы хүниүн шырай-арныиын чырык херели чамбы-дивче чайынналыр. Экер эрниц эзерчүгениинн, эзенгизиниц кыланнаажы чыжыр алдын хереллер болуп, карактарны чылчырыкталдырар. Сыгыт-хөөмейи — сырын-салгын боон, шыиаа-ховуга, тайга-сынга тарай бээр. Чылгычы чылгызынын сооиче чыраалады, саяктадып-ла чоруур.

Чылгычы база оон чылгызынын дугайында чаа ырны чогаадыры — сылдыстар болгаш чырык хүн дугайында ырлаарындан-даа берге болбааже. Оон кадында — ол хире үнелиг, ол хире чугула, ол хире мөңге.

БЫЖЫРГАН ДАЛГАН

Тараа шөлүидеи чаныр олура, кайгамчык чурумалды көрүп кагдым. Мынча назыла борта амыдырап, чурттап келгеш, канчап ону эскербээн кижи боор мен?

Бистиц черге хүниүн ажары безин хуулгазын турган чүзү ийик. Саян сынынын үш ожук дажы ышкаш бизеннериин кырынче чавызап баткан хүн кончуг улуг хола-паш-ла. Ону ол даш ожукка та кым салып каан чүве? Кызыл хаяаныц хереллении— чалбыраштай кыпкан от-ла. Оон изиниге демги паштын өөү алдынналып, бирде-бирде чес, хүлер-даа ышкаш апаар. А оон иштинде та чүү хайнып турарын кым билир боор. Ол — хүниүн чажыды. Оон-биле хүн-не орая-делегейде оглукызын азырап чоруур болбааже. Канчалза-даа, каншой безин хайлы бээр — халап-айыылдың изиг эзилдирии эвес!..

Кызыл-хүниүн кызыл хереллиге шондурупкан кылаштап олур мен. Одагже чоокшулап орумда, оглум уткуй маиаап келди. Орта-ла эвес чүве, ол чаш амытан чап-чаа быжырган төгерик далганы ийи холдап тудуп алган, соодур чайгап туру. «Холун чиптерийне» кылдыр бодааш, дүргеи-не сегирии алдым.

Оң талакы холумга оглумну куспактай аарак көдүргеш, а солагай адыжымга төгериц сарыг далганы салып алган тур мен. Чаш төлдүн хозог, чылыг мага-боду, чаа быжырган далганыиы чылыы дамыр-ханымче тарап турду.

Оглум төгерик далганы чара тырткаш, бир чартыын меиче сунду. «Чартыктажыр, үлежип алырыы канчап билир чоор» кылдыр бодап чорумда, ол чартык далганын ажып бар чораан хүиүнче углааш, өөрүшкүлүг алгырды.

— Хүн—далган! Далган — хүн!

Шынап-ла хүниүн чүгле чартыы оон холунда чартык далган дег көстүп турду.

Хенертеи боданы бердим. Оглум меии элдепсине бергенин эскерип кааш, ийи чартык далганны эптей тутказ, чугаалады:

— Шак бо далган дег бүдүн хүн даарта үниүп кээр, оглум. Ол—сээн хүнүн.

Ол база дагыи өөрүшкүлүг чугаалады:

— Хүн—далган, далган—хүн!

Алдын хүн, амданныг хлебдалган — амыдыралдың үндезини дээрзин билип алырындан дээдп чүве кайын турар!

САЯН ИРЕЙ

Урал ажыр, Сибирь кежилдир ужуп олурдум. Угулзаланчак оруктар, хээлеичек делгемнер, сайзанак дег хоорай-суурлар, чиигир иогаан эзим-арга дээш, чүзүн-бүрүн чурумалдар чалгын адаанга хевис ышкаш чаптылып чорду. Ол-ла бүгүниц чанакчызы, чаартыкчызын шаннал-мактал чедиргеизиг, челээш өөнүг хереллер черже саарлыпла чоруур болду.

Канчаңгаш-ла көрүптеримге кайгамчык маадыр көстүп келди. Ол — амыр-тайбың ажыл-ижии кылып доосказ, ийлеиии чыдып алган, мөңгүн соруулдут сөескеи даңзазын соварга, оон дүргектелген ыш куу туман болуп куржаангыланып көзүлдү. Ол маадыр — Саян ирей дээрзин таныи кагдым. Оон оттук-бижээ, дериг-херексели менгилер боон мөңгүннелди. Аткаар шөйүлген ак-кек торгу куру—ава хемим — Улуг-Хемим ол болду. Ногаан хилиц тонунун сыгыглары — чиигиргилениелчек эзим-арга. Олбук-кудузу— алдын.сарыг хорагай өөнүг хову-шөлдер. Эзериин ийи бажы, оваадай бөргү— дээрде шаптыккан бедиктер дег сагындырды. Оон артыы, иштии эдектериде азыраан малы, ажы-төлү сан-түн чогу-биле өөүп көвүдээни илдеп.

Алдын-мөңгүн эртиелиг аптара-саваазын ажыдып, аайлаар ажы-төлү, дергү-төрели— ажы-дуима кижилер — кудээлери, кеиизеттери, кудалары, эш-өөрү.

Саян ирей, чаагай ижии кылып, сарыг шайын аартап, ооллдарзыг чаныи оскунмайн, оюн ой, чигин чире чурттапла чор.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

ТАВАРЫЛГАНЫҢ АЧЫЗЫНДА

● Чечен чугаа ●

Чолаачылап эгелээним чылын он тос хар чаа-ла ажып турган мен. Назын халыыны ол үеде, кабинамга аныяк кыстар олуруптарга, аажок-ла хөөрээр мен ийин. Чүс деп санны чүге бижээн, чүректиг мени чүге төрээн дигилээш, даштыг оруктарга безин каңгыладыр шава бээр турган мен. Багын чугаалаарга, бачыды арыыр дээр болгай. «Эъдим иээн» чамдык хүиннерии саиаваска, мыичага дээр улуг частырыг-даа, озал-ондакдаа кылбааным шын. Чолаачылаа-ла, ам таптыг-ла он тос чыл, он бир ай, чээрби үш хонук болдум. Бо бүгү чылдарда колумдан рульду черле салбаан мен.

Узун оруктарны эрткеи мен. Ацдарылбаан-даа мен, чуулбаан-даа мен. Ыичанмазынын барымдаазы-даа бар. Бир чүүлүнде мен арага деп ажыг суксунну дөртен хар ашкыже ижер туржук, амзап-даа көрбээн мен. Ийиде, мээң даргам аажок кортук кижи. Аяар чоруп орда-ла, алгы-кышкызын төге бээр.

— Орлан, Орлан! Оожургат, орталаи, орук-чирик озалдыг-дыр — дээш, сири-кавы алгырып-ла үнер.

Оон девидээни-биле кады бо кижи база бергедеп үнер. Ыичап меии ол чавырылдырган. Даргамиың сөзүн дыннаарым аажок. Оожум чоруп өөрени-даа бергеи мен ыичаш. Карацнадыр халдып турар үемде, дүвү-доозуи соомда-ла дүргектелип ыдып каар турган. Ону ам чүгле сактып чоруур мен.

Бир уттундурбас онза ужуралым бар. Ол мээң амыдырылымны өскертипкеи. Каичаар өскертипкеи-даа дээри чадавас. Эки кылдыр.

Ол мыичаар болган. Ыидыиалдыр ырлай каап, базып каап олур мен. Ужарлыг-Хем көвүрүүнге чедип келгенимни безин эскербээн мен. Орта хөлестеп чыткан хөй инектер кырында келдим-не. Инек тоор эвес, базар-баспас бар чорда, өш-биле дөмей, машина докпааттынмайн барган дивес силер бе. Сөөлүнде чораан казырага моңнадыпкан. Та чүзү дегген, машина арта «хак» кылыды. Ол мүн-не тынныг, арыгже элец-тенлиц калгып бар чор. Ол кезек үеде аамайзы берген мен. Дүүрээн бот, дүктейген баш деп бодапкаш, карак ажыт дезиптерии шиитпирлеп алдым.

Сагыш ышкаш чүве, Сарыг-Бел деп хову кайда боор. Кадарчызы ашак черден үниүп, дээрден дужүп келген-биле дөмей, кыдыымда бо келген кымчызын чаймп, хмйлаиып тур.

— Чырык хүндүс даг ' дег инек көрбес, караан халыптан алган кижи сен бе?! — дээш хой-ле чүве чугаалаан.

Машинамиың дугаарын топтап көрүп, бижип ап тур. Думчукка тулганда, бызва сугжу дээри ышкаш, кабинамдан үнгеш, буруум миннип эгеледим.

— Казырацарнын дуюн тургузуп берейн — дидим.

— Дораан шагдаа чери баар мен, уш-баш чок, ушку-тургуже ужуктуруп алган, машинатехника камнавас мындыг улусту анаа салып амдажытпас мен — дээш, дедир тепкеш турупкан.

Чаннып, тейлеп турумда, шак ашкан. Ашак аъдындан дүшкеш, таакпылай берди. Охаай, оожургаары ол-дур дээш, бүдүү амырай берген мен. Сагыш-сеткили чымчак ирей аныяк кижи боорумга, ажы-төлүнге дөмейлеп, кээргей берген боор.

— Ам канчаар, оолдуг кижи ол, кыстыг кижи кыя сөглээр болгай. Мээң аалым хем өрү мыя бо. Бастырыпканың казыраң мал болур эвес. Эъди чажыаанда, барып аайлажып бер че— деп бо ийин.

Ашактың аалынга баргаш, инекти соп, сойжуп, аайлажып бердим. Ол ажылга пат амытан болган мен, ынчалза-даа аажок-ла кыскан мен. Ашаккадайның чазык чугаакырыдаа аттыг улус болду. Чай чок иженгеиимни чапташ, ынчаары ол ийикпе, аал эзи кадай чугаалаиган:

— Бо ооллуң аваангыры кончуг төл-дүр, күдээ кылып аалза мону.

Ыидыг аас шаңналын алган кижи кежээргеиейн канчаар. Ашак база оюн-баштаа хөлчок, мецээ экизи дегет болду. Чугаа мээң арнымны кызыткан чүве.

Ынчаар-ла үжелээ ажылдап турувуста, аъттыг кижи челзип келди. Келзе-ле аныяк кыс. Чаражы дээрге, даңгына-ла. Чугаазы шуут төктүп турар. Кысты көргеш, сеткил-сагыжым хөлзеп, чайгаар-ла одуруглар чогаттына бергеи.

Кыдырыктыг чараш караа
Кылаң дээрде сылдыстар дег.
Кыңгырт кыннар өткүт үнү
Кышкы соокта дамырак дег.
Барган аалымиың уруун
Аржаана дээр. Ай хереллиг
алдын даңгына кыс чүрээм
тудуп алган. Ол хүндеи эгелээш, оон-биле харылзаавыс ужукталган. Баштайгы үеде өөрүктеиип турзумза-даа, Аржаананы кынчыктырбайн баргаи мен. Кыска инакшылым күштүг болган. Чоорту таныжып, кежээниц-не ужуражыр апарган бис. Кино, таиы баарда, кады чоруптар бис. Болчаавыска маң-биле кээр бис.

Аржаана-биле аравыста быжыг доң шивейликкеи. Шыны херек, оон чаңгыс базым-даа ыраар хөөнүм чок. Ол база.

Моцнадыпкан казырамиың ачызында, инак эшке душканым ол. Казыраиың эъдии садыглаап, немерелеп турган, толеп бергеи мен. Совхоз хөреңгизи кончуг. Частырыым сактып, салымымга чаяан болган ол хүниү үргүлүү бодап чоруур мен.

Ыинкшылым-биле ажы-төлдүг, аас-кежиктиг чурттап чоруур бис. Шынап-ла шын ийин.

Ч. ӨӨЛЕТ.

ДҮНЕКИ МЕДЭЭ

●Шоодуго●

Телефониуп кыңгыраан үнүидеи одунган Удуур-Маадыр Иргитович буттары-биле чымчак идиктерии арай деп тып алгаш, суйбаиып чораан чырыкты кыпсыпкаш, шагын көөрге, дүнекииц ийи шак болган. Чырыкка караа чылчырыктаан болу шагжок баргаш, телефониуп тудазын көдүрүп алган.

— Маадыр дыцнап тур — деп, ол чугаалаан.

Харыы ориунга кыска медээлер дыннаргаи. Ыыт чок. Ол элдепсингениидеи кезек шимчевейн турган. «Менче кым мындыг дүне долгап турар чоор» деп, ол дыцнадыр чугаалангаш, улуг тыиган. Аайдедир бодаиын кылаштап тура, ол кадайын оттурупкан. Чүиү-даа таймлбырлавайн, ол мыткыры кончуг чугаалап эгелээн:

— Кижи удуп-ас, үш дүи ортузунда телефон долгаар чүү адам арын-иүүр чок кижи боор ол, Саида?!

Кадайы Саида Салчаковна чүиү-даа билбейн, уйгузу-биле караан көрбейн чугаалаиган.

— Билбес мен, Маадыр, сеи харын кижииц дыжын билбес кижи боор сеи—дээш, удуурун уламчылап, ыыт чок барган.

Өгиүц эр ээзиниц уйгузу чаштаан. Кадайының удуй бергеиинге ол ажыныксаан-даа. «Кым» деп айтырыг ооц бажыидан үнместээн. Элдептиин аа?! Долгаан кижи чүге салып каары ол ынчаш? Бодалдар дойлуп-ла турган.

Дуцмазы Катя чугула медээ дыцнадыр деп турганы-даа чадавас. Херек саннарны каш долгаарга, элээн үр-ле болгаш бир кижи ыыды үнген. Чедир одунмаи-на хевирлиг, чугаазы-даа орта билдинмес болган.

— Катя, ам чаа сеи долгап турдуц бе? Чүге салып кааптың? — деп, ол девидээни илдец ээгииш-биле айтырган.

— Чүү болду? Ларый бердиц бе, Маадыр? Дүне када мен чүү дээш сеиче долгаар мен?

— Үстү бергеи чадавас деп бодадым. Адырык көпеек-даа чок турду-ла ыйнаан...

— Кандыг көпеек. Мен бажыцымда тур шежил мен!

Саида Салчаковна дааштан оттуп келген. Чугаа кулакты конгалап турган ышкаш болган.

Ийи-чаңгыс кады иже-даа кааптар эжи Долгар-оол Иргитовичниже долгап дужүрупкен. Орээлле ооц үиү чаңгыландыр дыцналып турган.

— Долгар-оол, бээр дыцнам, ам чаа сеи долгап чыттың бе? — деп, барык алгырып айтырган.

— Па, эзирик сеи бе? Телефонга хулиганнаарга боор бе моц? Күш-ажылчы хүн мурнунда кижи дүвүредип канчаарың ол? — дээш, оозу шугуллап эгелээн.

Ол минута хире ооц кончуттунганын дыцнап келгеш, Долгар-оол ыыдашпайн үзе кирген.

— Ажылга баргаш чедир дыцнап көрейн. Мээң уйгум кээп тур.

— А мээң уйгум келбейн турар деп болаар сеи бе? — деп, бирээзи адырлыр уг чок уламчылаан.

Ур-ле хыйланып турганы, телефониуп кыска үниүг апарганын безин билбээн болган.

Телефон номерлери бижээн дептер холга кирип келгеи.

Стол кырында шак алгыра бээрге, ажып алган арны хагдыны бергеи. Оон элээн болганда, кым ирги деп тывызыы катап-ла ону хилиичектеп эгелээн. Дөргүл-төреддериниц таныштарыныц, кады ажылдап турган эштериниц номерлерии алфавиттиц соөлгу үжүүнге чедир чаңгызын-даа арттырбайн долгап келген.

Чугаа саныида-ла, «сеи долгадыц бе» деп айтырыын салгаш, конуттунуп-ла эгелээр. Кандыг кончуг арын-иүүр чок кижи боор деп, ол эртеи ажылче бар чыда боданып чораан. Бодуиуц буруузуи ол билинмээн хевээр. Хораныг чоор, ам база катап ол-ла кижилериниц бажындан куду долгап көрейн адырам. Кым чоор ол? Черле тып алыр мен. Ыыдыт бодал ооц салдынмастаан...

Х. МОНГУШ.

КЫЗЫЛЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИННГЕ

Тыва АССР-ниц Курагроүлетпүрү октябрь 25—26 хүннеринде эртенгиниц 9 шакта Кызылдың рынок девискээринге көдээ ажыл-агый продуктуларын болгаш бойдустуң хайыраларын садарын организастап эрттирер. Аиаа районнарныц 20 совхозу база киржир.

Хереглелдиц чугула бараннарын садып алыры-биле кызылчыларны чалап тур.

СЭКП Тыва обкомунуц Политиктиг чырыдышкын бажыцынга. 1986 чылдыц октябрь 26-да 16 шакта лекция болур. «СЭКП-ниц XXVII съездизи партияныц даштыкы политиктиг стратегиязыныц дугайында» деп темалыг баштайгы лекцияны РСФСР-ниц «Билиг» иитилелиниц лектору Александр Егорович ЛУКИН (Москва хоорай) номчуур.

Абонемент ёзугаар кирер. Билеттерни кирер эжик чанында садып турар. Дыцнаарын күзээн кижилерни чалап тур.

ТВ

ОКТЯБРЬ 25-те
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45—АБВГДежигеш. 9.15 — «Булактар». Архангельскилеи дамчыдылга. 9.45 — Культураиың мастерлери тайбың дээш. 10.15— «Шапито, Шапито». Фильм-концерт. 11.10 — «Афганистаннын аныяктары». Док. фильмиин баштайгы көргүзүү. 11.25 — Чурукчулар дугайында рассказтар. Латви ССР-ниц улустун чурукчузу Джемма Скулме. 11.55 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». Минскиниц депутаттарынын бараанар шынарын эжиждериниц ажылынын дуржулгазынын дугайында. 12.25 — «Үеиии болгаш болуиун дугайында». Михаил Исаковский. Поэтиктиг антология. 12.45 — Улуг Октябрьиын юбилейинге. Төөгүнүц өшпес олуруглары. «Тура халышкын шөлү». Уран-чечен фильм. 14.15 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 14.45 — Бөгүн делегейде. 15.00 —Суббота — ада-иелер хүнү. 16.30 — Улустун аас-чогаалынын 2-ги бүгү-эвилел фестивалы. Фестивальдың кыйгырыы. 17.05 —«Дириг амытаннар дугайында». 18.05— «Мөңге шимчээшкин». Док. фильм. 18.15 — Идея хереглеттинин т.дар. 19.20 —«Эрткен үеден репортаж». Владимир Гиляровскийниц сактыышкыннарынга төөгү-мемуарлыг фильм. 1-ги фильм. — «Эрткен үе караам мурнунда...», 2-ги фильм — «Өөнүктер болгаш ужуражылгалар» 21.00 — «Үе». 21.35—«Чүү? Кайда? Кажан?». Телевикторина. 23.10 —П. Дохоху ойнаар. Л. Бетховен — Соната № 23 («Апассионата»). 23.30 — 23.45 — Медээлер.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Дорт вариант». Ленинград хоорайныц транспорт белдириниц ажылынга эртемге үндезилеттинген системаны шиңгээдириниц дугайында эртем-тайылбырлыг фильм. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.15— Бистиц садывыс. 9.45 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.15 —Удмурт телевидениениц программазы. 11.15 —«Адам Тео чалап тур». ГДР-ниц телевидениезиниц концерт программазы. 12.05 — «Кижи дугайында». 13.25 — Роберт Бернс. Делегейиин уран-чурулга хультуразы. 14.25 — «Алдын чалаг-терге» Велоболга маргылдаалар. ЧССР-деи дамчыдылга. 14.50— «Александр Хабаров. Салымчоллуц уланчызы». Телеочерк. 15.35 — Аныяктарга музыкалыг дамчыдылга. 17.50 — «Спорт болгаш кижи». Е. Петушкова. 18.20 — «Тоол аалдап келген». «Алаллиниц илбичи сайгылгаалы». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Мультконцерт». 20.25 —«Мөңге угбам Дулу». Кыска уран-чечен телефильмиин баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Алдын согун». Уран-чечен телефильм. 22.40 — 23.15 — «Мөңге сактыышкыннарым». Док. телефильмиин баштайгы көргүзүү. ССРЭ-ниц улустун чурукчузу В. Щербаков дугайында.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ОКТЯБРЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Осторожно — Василёк» 12.10, «Луиэиана» 9.30, 14.00, 16.40, 19.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Эдит ии Марсель» 13.40, 16.30, 19.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Девица Розмари» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мультсборник» 9.00, 12.00, «Девочка из города» 10.20, 13.20, «Бармен из «Золотого якоря» 15.00, 16.40, 18.30, 20.10 шактарда.

Олаар

Бөгүн республикага бүргеп, аңыр, чамдык черлерге өл хар чаар. Сонгу-барыын чүктеи хаттың дүргеии секундада 5—10 метр. Дүне 10—15 градус соок, чамдык черлерге 18—23 градус соок болур. Хүндүс 5 градус чылыгдан 4 градус чедир соор, чамдык черлерге 5—10 градус соор.

Кызылга чагбас, сонгу-барыын чүктеи хаттың дүргеии 5—10 метр. Дүне 12—14 градус соок, хүндүс 1—3 градус соок болур.

Тыва АССР-ниц агроүлетпүркүркомунуц өредилге-курстар комбинады Т-150К трактورга ажылдаар трактористер курузунга сургуул хүлээп алыры чарлап тур. Өредилге 1986 чылдыц ноябрь 1-деи эгелээр. Курстарга 8—10 класс дооскан 18 харлыг болгаш оон-даа улуг назылыг кижилерни хүлээп ап турар. Херек документилер: паспорт, ажыл-агыйларныц өреди-биле чоруткан бижии, эртемниц дугайында документ.

КРОССВОРД

ДООРА ДУРГААР: 3. Ыяш. 7. Турлаг, хонаш. 8. Соок чепсек. 9. Боо кезээ. 11. Ужар, шуралгак. 12. Куш. 14. Чыргал, тамчык. 15. Афган төрел-бөлүк аймак. 18. Анчы кижиниц эдилели. 19. Мал чүзүиү. 22. Ине хавы. 24. Азырал анчыгаш. 29. Соруг. 30. Тыва национал чем. 31. Тывада суур. 32. Спортчу оюн. 33. Совет футбол командазы. 34. Өлүк ан.

УЗУН ДУРГААР: 1. Автономиуг область төвү. 2. Тывада район төвү. 4. Сава. 5. Шериг эрге. 6. Киттин бир хевири. 9. Бок үиүш. 10. Куш. 13. Бичии сава. 14. Тывада суур. 16. Тон. 17. Дириг амытан: 20. Анчы. 21. Сылдыс. 23. Химиктиг бүдүмел. 25. Араатан. 26. Тывада хем. 27. Куш. 28. Шериг турлаа.

Кроссвордту С. СЕРЕН тургуская.

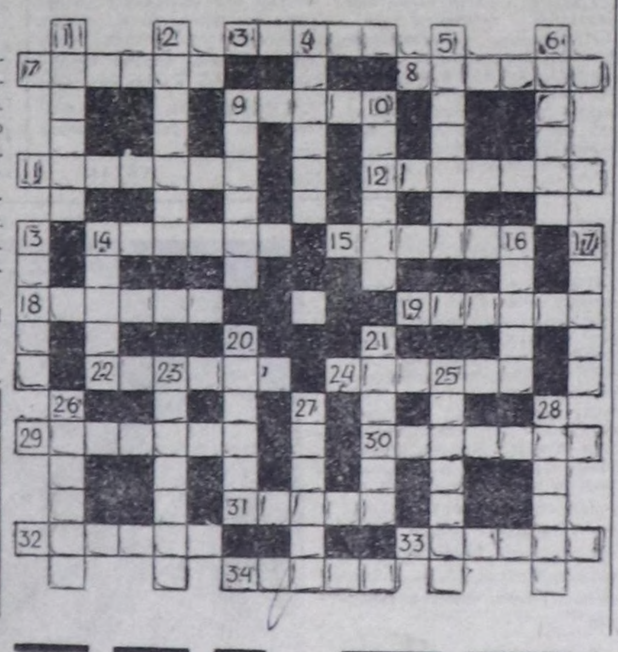

ОКТЯБРЬ 11-ДЕ ҮНГЕН КРОССВОРДТУҢ ХАРЫЫЗЫ

ДООРА ДУРГААР: 7. Казыра. 8. Балааш. 9. Өреге. 10. Сайлык. 11. Үрезин. 12. Ленинабад. 17. Моортай. 18. Арзыдан. 19. Дадывыр. 20. Таныыл. 22. Болуушкун. 27. Белгүм. 28. Саржаг. 29. Чаңгы. 30. Мерген. 31. Сылдыс.

УЗУН ДУРГААР: 1. Каража. 2. Аржыл. 3. Херечи. 4. Согажа. 5. Разряд. 6. Ганина. 13. «Найырал». 14. Баартак. 15. Тогду. 16. Алдын. 21. Мөөрей. 22. Бүүрек. 23. Улаачы. 24. Шаагай. 25. Наадым. 26. Даалык.

ШЫН Редакциянын адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3, Телефоннары: редакториуп 2-24-63, редакториуп орадакчыларынын 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарынын 2-23-35, секретариаттын 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниц 2-31-75, пропаганда болгаш совет гургузуг киллистериниц 2-37-13, чагаа киллизиниц 2-41-27, информация киллизиниц 2-20-60, культура киллизиниц 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллизиниц 2-21-47, корректорларнын 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбей болганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3386.

Тыва АССР-ниц Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садынын керектериниц талазы-биле күрүне комитединиц типографиязы, Кызыл, Щетинкин болган Кравченко кудумчузу, бажын № 1. ТС—00257.